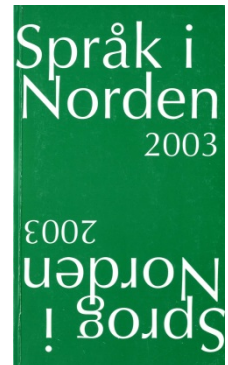

Sprog i Norden

Titel: Et nordisk sprog uden for Norden – dansk i Sydslesvig
Forfatter: Karen Margrethe Pedersen
Kilde: Sprog i Norden, 2003, s. 7-25
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

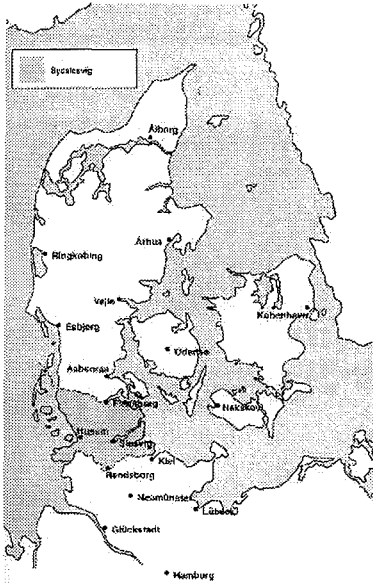
Et nordisk sprog uden for Norden - dansk i Sydslesvig

Karen Margrethe Pedersen

Den dansk-tyske grænse skiller i dag Sydslesvig fra Norden. Landsdelen ligger i den nordlige del af den tyske delstat Slesvig-Holsten fra grænsen og til floden Ejderen. Som del af hertugdømmet Slesvig har den imidlertid hørt ind under det danske monarki indtil 1864. Herfra og til 1920 var den under tysk styre sammen med Nordslesvig. En folkeafstemning i 1920 afgjorde at Sydslesvig forblev under Tyskland, men Nordslesvig blev indlemmet i Danmark. Dette område hedder i dag Sønderjylland.

Det oprindelige sprog i Sydslesvig er dansk i form af den sønderjyske dialekt. Så selv om området ikke hører til Norden mere, hører det til det nordiske sprogområde. I dag taler imidlertid kun nogle få sønderjysk. Det skyldes ikke den nuværende grænse, men at der har fundet et sprogskifte sted syd for grænsen i løbet af de sidste to hundrede år. Både de som følte et fællesskab med kongeriget Danmark, og de som var orienteret mod Holsten i syd, skiftede i tidens løb fra at give børnene sønderjysk som førstesprog til at give dem plattysk. Det skyldtes det plattyske sprogs dominerende status i samfundet. Senere skete der et skifte fra plattysk til højtysk, også på grund af sprogets status.

Dette sprogskifte har medført at de dansksindede som organiserede sig som et dansk mindretal efter 1920, i stor udstrækning også havde tysk som førstesprog. De havde den anden national identitet end flertallet, men mindretal og flertal

delte for størstedelens vedkommende førstesprog. Dette forhold har skabt debat blandt danske både i Sydslesvig og i Danmark. Den er udsprunget af at mange ser den nationale tanke som grundlaget for et nationalt mindertal, dvs. at sproget er lig med national identitet, og national identitet er lig med sproget, vel at mærke førstesproget og hjemmesproget. Debatten har derfor kort sagt gået på om dansksindede skal tale dansk hjemme og sammen med andre dansksindede for at have en dansk national

identitet. Det er blevet hævdet at dansk ikke blev anvendt hvor det var muligt, andre har haft den modsatte opfattelse, og der har været tilhængere og modstandere af at det sproglige mønster skulle ændres, uden at det dog har ført til en officiel sprogpolitik for mindretallet.

Der har ikke foreligget noget lingvistisk vurderingsgrundlag for denne sprogdebat som faktisk startede i Flensborg Avis allerede i 1870. For at få afklaret om det nationale ideal i dag stemmer overens med virkeligheden, har jeg lavet en række empiriske undersøgelser af det danske sprog inden for det danske mindretal. De ligger inden for etnolingvistikken og omfatter analyser der fortrinsvis er kvalitative. De har afdækket det danske sprog status. Det skal forstås som den prestigefulde sproget har, og som bliver udledt af sprogets funktionsområder, den sproglige variation, sprognormeringen og sprog-holdningerne. Og de har afklaret forholdet mellem et mindretalssprogs status og et tilhørsforhold til et nationalt

mindretal, det som overordnet er et spørgsmål om forholdet mellem sprog, kultur og identitet.

Resultaterne er publiceret i 2000 i disputatsen *Dansk sprog i Sydslesvig* med undertitlen: *Det danske sprogs status inden for det danske mindretal i Sydslesvig*. Den har været grundlaget for en række artikler, som fremgår af *Sprog og sprogkontakt i den dansk-tyske grænseregion - en bibliografi* (Pedersen 2003).

Det danske mindretal

Det står alle frit for at identificere sig med mindretallet og sige at de er dansksindede. Dette er et sindelagsprincip. Det danske mindretal i Sydslesvig består derfor af dem som selv siger at de tilhører det. Og ingen kan henregnes til mindretallet hvis de ikke selv ønsker det. Tilhørsforholdet bygger således på et individuelt valg i national henseende. Ifølge Bonnerklæringen fra 1955 må det hverken efterprøves eller drages i tvivl. Det medfører at ingen ved hvor mange som tilhører mindretallet. Alt efter kriterierne som ligger til grund for vurderingen, varierer skønnet fra 10-50.000.

Mindretallet er ikke identisk med de danske foreninger og institutioner i Sydslesvig. Mindretallet er de dansksindede, og de behøver ikke at være medlem af nogen forening eller have været tilknyttet nogen institution. Men i dag er der mulighed for at deltage i dansk organiserede sammenhænge fra vugge til grav. De går tilbage til tiden efter 1920, hvor de dansksindede syd for den nye grænse fik et kulturelt selvstyre støttet bl.a. af en årlig kulturbevilling fra den danske stat.

Der er ikke en samlet organisation som udadtil er talerør for hele mindretallet. Der er 8 hovedorganisationer som repræsenterer det i offentligheden. De tager sig hver især af en del af mindretalsarbejdet. Det er Sydslesvigsk Forening, Sydslesvigsk Vælgerforening, Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, Dansk Kirke i Sydslesvig, Dansk Skoleforening for Sydslesvig, Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig og Flensborg Avis. De samarbejder inden for Det sydslesvigske Samråd, men det kan ikke påtage sig nogen

forpligtelser på mindretallets vegne. Det er udelukkende et informations- og koordineringsorgan.

Undersøgelserdesign

I undersøgelsen har jeg udvalgt hovedinformanterne blandt dem der går eller har gået i dansk mindretalsskole under Dansk Skoleforening og/eller dem som er medlem af en af mindretallets foreninger. Desuden indgår informanter som er deltagere i mindretallets foreningsliv. De behøver ikke at have gået i dansk skole eller være organiserede mindretalsmedlemmer. Begge typer af informanter er fra elleve lokaliteter spredt over Sydslesvig, og data om det danske sprog er blevet indsamlet gennem spørgeskemaer, interview, gruppesamtaler, billedfortælling, deltagerobservation. Desuden indgår kilder som Flensborg Avis, mindretallets publikationer, videoer og cd-rommer, samt programmer i radio og tv.

12-13 åriges førstesprog og andetsprog

Spørgeskemaundersøgelsen har belyst valget af sprog i forskellige sammenhænge. Den viser også hvilke faktorer som kan spille en rolle for tilegnelsen af sprog, valg af sprog og det samlede mønster i sprogbrugen. Desuden giver den indblik i informanternes opfattelse af deres sproglige kompetence og identitet.

Blandt 127 skolelever fra 6. klasse viser spørgeskemaerne at stort set alle eleverne altid har levet i et samfund med tysk som officielt sprog. Langt de fleste har hele tiden gået i dansk børnehaver og skole, hvor dansk er henholdsvis målsprog og undervisningssprog.

Derhjemme har tre fjerdedele af børnene tilegnet sig tysk som eneste førstesprog og en tiendedel dansk. Dertil kommer knap en tiendedel som har flere førstesprog, fortrinsvis dansk og tysk, men også frisisk og tysk. Der er her tale om simultan tosprogethed. Det vil sige at de har lært sprogene på samme tid. Når kun knap en femtedel har dansk som førstesprog, tyder det

på at dansk ikke har nogen særlig høj status som hjemmesprog i denne gruppe.

Skoleelevernes besvarelser viser at de etsprogede tysktalende har lært dansk i børnehaven og de dansktalende tysk. Formodentlig af pædagogerne og de andre børn. De har således foruden deres førstesprog fået et andetsprog. Da sprogene er lært efter hinanden, er der tale om en successiv tosprogethed.

Dette danske andetsprog må yderligere defineres som et mindretalsandetsprog fordi det er tilegnet inden for mindretallets institutioner og bliver brugt der. Når de fleste af børnene får lært dansk i børnehaven, tyder det på en høj status for sproget, både på det institutionelle niveau og i børnehøjde. Og det behøver ikke at blive tilskrevet børnehaven at en tiendedel først har lært dansk i skolen. En tiendedel har nemlig ikke gået i dansk børnehave.

I 6. klasse er eleverne stort set godt tilfredse med deres beherskelse af dansk og tysk. En del finder dog at de ikke er specielt gode i det skriftlige, men det gælder begge sprog. Det er sandsynligvis en følge af at netop skriftlig fremstilling løbende bedømmes med karakterer i skolen. Tilmed er det en færdighed som hovedsagelig har været knyttet til skolen for disse elever. Sådan er det muligvis ikke i dag hvor mange børn har en stor skriftlig produktion uden for skolen i form af sms'er på mobiltelefonen, e-post eller chat på internettet. Spørgsmålet er om denne kommunikation i fritiden foregår på begge sprog blandt undersøgelsens tosprogede elever.

Tilfredsheden med beherskelsen af sprogene som eleverne selv giver udtryk for, skal ses i forhold til de områder hvor eleverne bruger de to sprog. Det som også kaldes sprogenes funktionsområder. For langt størstedelen er tysk hjemmesproget, sproget til kammeraterne i den danske skole og i fritiden og til naboerne. Det er også i overvejende grad sproget i medierne de vælger. Dansk taler eleverne derimod med lærerne i skolen og pædagogerne i fritidshjem og -klub. I denne interaktion har det danske sprog sin højeste status.

Spørgeskemaerne viser også at der er en sammenhæng mellem hvor forældrene er vokset op og så skoleelevernes førstesprog. De som har dansk som førstesprog, har i stor udstrækning mindst en forælder som er tilflytter fra Danmark. De som har tysk, har forældre fra Tyskland som enten har gået i dansk mindretalsskole eller tysk skole.

Et andet overraskende resultat er at knap halvdelen af skoleeleverne har en eller to forældre der har gået i dansk skole. I mindretallet siger man ellers at alle elever har mindst en forælder med dansk skolegang. Det holder altså ikke stik blandt disse skoleelever.

Spørgeskemaundersøgelse blandt 16 -18-årige gymnasieelever

En 11. årgang fra mindretallets gymnasium Duborg-Skolen i Flensborg har også besvaret et spørgeskema. Her har knap to tredjedele forældre med dansk skolegang. Det er flere end skoleeleverne. Forskellen bunder i at betydelig flere gymnasieelever end skoleelever har forældre som er tilflyttere fra Danmark. Og de har gået i dansk skole. De forældre har i øvrigt også givet børnene dansk som førstesprog, så 40% af gymnasieeleverne har dansk som eneste eller et af flere førstesprog. Det har kun 15% af skoleeleverne.

Man kan spørge sig selv hvorfor så mange af gymnasieeleverne har forældre fra Danmark. Der kan være en social og en sproglig forklaring. Det er en kendt sag at mange lærere i mindretallet er tilflyttere fra Danmark. Det kan man bl.a. se i Skoleforeningens Årsberetning. Sandsynligvis kommer lærernes børn i gymnasiet, helt i overensstemmelse med det sociale mønster. Deres førstesprog dansk kan også være en styrke som giver gode adgangsmuligheder fra en skole og til et gymnasium hvor der undervises på dansk.

Analyserne viser tillige en sammenhæng mellem gymnasieelevernes førstesprog og valget af sprog til kammeraterne. De vælger ikke kun at tale dansk eller tysk som halvdelen af skoleeleverne. Gymnasieeleverne oplyser at de taler lige meget

dansk og tysk eller mest tysk med kammeraterne. Denne forskel mellem eleverne behøver dog ikke at afspejle valget af sprog i virkeligheden. Gymnasieeleverne kan have udviklet en aldersbetinget større bevidsthed om valg af sprog end skoleeleverne. Den kan give udslag i mere nuancerede opfattelser.

Kodeskift mellem dansk og tysk

En sådan bevidsthed kan også ligge bag forskellen i registreringen af skift mellem dansk og tysk og tilbage igen. Det kan være fra sætning til sætning eller inde i en sætning og kaldes kodeskift. Næsten alle gymnasieeleverne mener nemlig at de skifter sprog under samtaler med venner, familie og andre tosprogede. Men kun lidt over halvdelen af skoleeleverne oplyser at de kodeskifter.

Gruppesamtaler blandt eleverne i skolen og et skriftligt kildemateriale fra gymnasieeleverne bekræfter at de praktiserer kodeskift. Eleverne var blevet bedt om at tale dansk, men de skiftede frem og tilbage mellem dansk og tysk. De som skiftede mindst, var elever med dansk som eneste førstesprog og tysk som andetsprog. Det er næppe pga. forskel i deres færdigheder i de to sprog, for de er vokset op i Sydslesvig. Sandsynligvis har de en indgroet bevidsthed om dansk som eneste norm. Den er de blevet socialiseret til i deres hjem, hvor der kun er blevet talt dansk. Det kaldes en etsprogethedsnorm.

De som har både dansk og tysk som førstesprog, kodeskifter mest. I deres hjem er sprogene ligeværdige, og skift mellem dem er udbredt. Der hersker en tosprogethedsnorm. De tosprogede med tysk som førstesprog og dansk som andetsprog ligger midt imellem med hensyn til kodeskift. Til daglig bruger de dansk og tysk inden for forskellige områder, tysk i hjemmet og dansk i skolen. Men det resulterer øjensynlig ikke i at de stræber efter at overholde en norm for etsprogethed hvert sted. Det som kaldes en dobbelt etsprogethedsnorm. De søger nærmere at nå idealerne i en tosprogethedsnorm.

Der findes flere typer af kodeskift. En af dem er samtalekodeskift. I dem giver skiftene mellem sprogene en

meddelelse ud over selve budskabet i sætningerne. I skoleelevernes samtalekodeskift bruges de til at fremhæve budskabet med eller har funktion som et magtmiddel. Dvs. de er en ekstra resurse til at ændre andres holdning med eller til at få dem til at føje sig efter en andens vilje. Det er tilfældet i det følgende eksempel hvor fire elever sidder rundt om et bord fuld af Legoklodser. Dem skal de så i fællesskab bygge et kunstværk af. De har talt dansk et stykke tid, så siger Ib på tysk: **zeig mal. zeig mal bitte** (= vis det. vær sød at vise det). Derefter slår han over i dansk: **giv mig den lige**. Han vil have en Legoklods, men ingen reagerer på opfordringen. Han gentager den på tysk: **ey du Spacken gib mal her** (=hit med den din spasser). Han får den. Lidt senere kommer en ny opfordringen igen først på tysk: **ja genau gib mal her. gib mal her** (= ja præcis hit med den. hit med den). Da det ikke lykkes ham, forsøger han på dansk: **giv mig den lige**. Og han får legoklods.

Globaliseret ungdomssprog

Nogle af eleverne skifter også mellem dansk, tysk og engelsk og endda plattysk. Her kan der være flere tolkninger af den indlejrede meddelelse. Kodeskiftene kan markere en afstandtagen til den etsprogethedsnorm som hersker i skolen. De kan også være markør for en gruppeidentitet eller en hybrididentitet. Eller også er de et udtryk for et globaliseret ungdomssprog. Et sprog som består af flere sprog flettet sammen, og som har status blandt de unge.

Gymnasieelevernes Blå Bog, hvor hver student bliver karakteriseret, giver også belæg for at kodeskiftene kan være udtryk for et globaliseret ungdomssprog med en tosprogethedsnorm eller måske rettere en flersprogethedsnorm. Fx omtaler redaktørerne af bogen en kammerat på følgende måde, citeret som det står:

“Der var engang en lille pige med langt, lyst permanentehår, som “de slemme” ikke ville bo sammen med på en klasserejse til Bornholm i 8. klasse. ABER ERARE

HUMANUM EST! Dette gælder på flere områder, denn "wenn jemand mit Alkohol umgehen kann, dann Bente" tror vi, remember Wallsbüll '93, denn wer hoch fliegt, kann tief stürzen, sogar ins Krankenhaus, aber was soll's, inden vi kunne nå at besøge hende, mødte vi hende på festivalspladsen igen." (Blå Bog 1995).

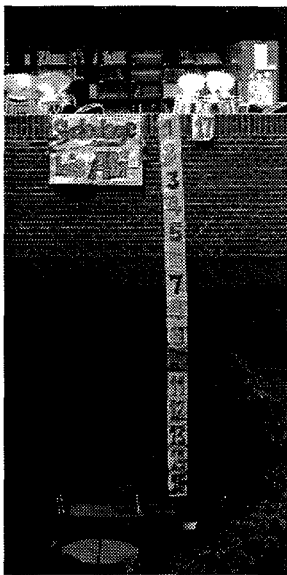
Der er skift mellem dansk, tysk, latin, dansk, tysk, dansk, engelsk, tysk og dansk. Nogle vil tolke sprogbrugen som en frigørelse fra skolens norm efter studentereksamen. Men gymnasieeleverne markerer også deres flersprogethedsnorm i opslag på Duborg-Skolen som institutionelt har en dansk etsprogethedsnorm. Et eksempel er et stort målebånd med tredive enheder som et år hænger i kantine en månedstid før studentereksamen. Det er forsynet med teksten "Skoledage bis Abi. Made by Kirsten og Hans". *Abi* er forkortelsen for den tyske betegnelse for studentereksamen, *Abitur*. I øvrigt er deres studentertøjer også tosprogede med ordene *Abi* og *studentereksamen* plus et årstal påtrykt.

Sydslesvigsk

Normer gør sig tillige gældende i forbindelse med det sproglige udtryk. Eleverne lever ikke op til skolens danske rigssprogsnorm hverken i gruppesamtalen eller i en billedfortælling og et interview med en som taler dansk rigssprog. De som er vokset op i Sydslesvig, taler sydslesvigsk. Det er en varietet af dansk påvirket af tysk. Interviewene og observationerne af unge og voksne peger også i retning af sydslesvigsk. Men den norm de skal leve op til, er nødvendigvis heller ikke rigssprogsnormen.

Uden for skolen tyder flere ting således på at mindretallet er ved at få sydslesvigsk som norm, i hvert fald mundtligt. De sydslesvigske skønlitterære forfattere oplever nemlig stadig atbrud i forhold til rigssprogsnormen i deres tekster ikke bliver tolereret i Sydslesvig.

Hvad angår dagligtalen, så har både nuværende og tidligere formænd for store mindretalsforeninger udtalt deres accept af

I Duborg-Skolens aula hænger opslag fra årets studenter. Det ene er på dansk såfremt "star" betragtes som en låneord: "13. årg. revy star. Tilmeld dig nu hos Claus S.+ Wille". Det andet på dansk og tysk og med småt nedenunder på engelsk: "Skoledage bis Abi. made by Sarah + Jens"

sporene på sprogkontakt. De ser dem som identitetsskabende og tillægger sydslesvigsk en høj status. De som tilstræber at overholde en sydslesvigsk sprognorm, vil betragtes som sydslesvigere med en mindretalsidentitet.

Kontakten med tysk giver specielle fonologiske, grammatiske og semantiske træk i forhold til dansk rigssprog, såkaldte særtræk.

Inden for fonologien er det fortrinsvis lydverdierne ved vokalerne som adskiller sig. Denne forskel bunder efter al sandsynlighed i at tysk har færre vokaludtaler end dansk. Bruges de tyske for alle de danske, fremkommer forskellen. Desuden ligger særtrækkene inden for prosodien. Det er manglen af stød, et fænomen som ikke forekommer på tysk. Og det er tonegangen i visse sætninger. De foranstillede ledsætninger får således en stigende tonegang sidst i sætningen som på tysk. På dansk fortsætter den uforandret ligeud.

Tillige er der en usædvanlig fordeling af tryk som ikke afspejler tysk. Den er karakteriseret ved ekstra bitryk eller kraftigt artikulerede svagtryk. De får sætningen til at lyde staccatoagtig, fx får tostavellesord som *bygge* og *baby* næsten lige stærke tryk på begge stavelser. Det gælder også for alle stavelserne i et ord som *processerne*. En tilsvarende trykfordeling er omtalt af Quist (2000) i dansk hos unge i flersprogede miljøer i København. Her forekommer den både i dansk som første- og andetsprog. Endvidere beskriver Jacobsen

(2000, 2003) en lignende stavelsesbaseret trykfordeling i Nuuk-dansk. Det er dansk i Grønland talt af unge grønlændere med dansk som førstesprog.

Der er endnu ikke foretaget en nøjere analyse af dette fænomen, men fonetikerer Nina Grønnum mener at: "der kan være flere ting på spil, og ikke nødvendigvis de samme (eller de samme i samme blandingsforhold) i forskellige 'accenter'. Dansk på tysk substrat behøver ikke være præcis det samme (rytmisk set) som dansk i Nuuk, eller dansk på fx tyrkisk substrat." Hun formoder: "at : (1) de ubetonede stavelsers vokaler er for distinkte (for lange), (2) måske reduceres tillige de betonedede stavelsers varighed, så at forskellen på betonet og ubetonet derved mindskes yderligere og (3) endelig kan der være noget med hvorledes tonegangen er. Hvis tonen springer meget hurtigt til og fra de betonedede stavelsen, snarere end at glide, så kan også det være med til at give ytringerne en mere staccato rytme." (Grønnum, personlig kommunikation 2002).

Særtrækkene inden for grammatikken ligger primært i morfologien i afvigelser inden for køn og tid. Om det som varer, har tysk præsens, hvor dansk har perfektum. En overførsel resulterer i den tyske tempusbrug: *Jeg bor her siden 1999/ Ich wohne hier seit 1999*. De afvigelser fra rigssprogets syntaks som forekommer i sydslesvigsk, optræder primært i forbindelse med adverbierne i uformelt talesprog. I andre stillejer kan de dog optræde på samme plads i dansk rigssprog. Et par eksempler er *i morgen* i sætningen *hun skal i morgen også lave noget*, og adverbialet *ikke* i *hvis vi laver ikke noget*. Begge dele afspejler tysk ledfølge.

Inden for semantikken kan de leksikalske særtræk inddeles i sydslesvigismer og danske sydslesvigord. Sydslesvigismerne vil sige oversættelseslån i stedet for ord brugt af etsprogede i Danmark, fx kaldes *en pedel* for *en husmester*, oversat fra tysk *Hausmeister*. Sydslesvigordene er også oversættelseslån, men de betegner forhold og ting som ikke er i Danmark. Et eksempel er *en socialstation* fra tysk *Sozialstation*. Det er en institution hvor der kan søges hjælp og vejledning hos socialrådgivere,

sygeplejersker og læger. Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig har således flere socialstationer, men når der annonceres for den største i Flensborg, er ordet "socialstation" i anførselstegn. Sundhedstjenesten er bevidst om at det er et sydslesvigord.

Grænseregionalt mindretalssprog

Der tegner sig ikke noget fast mønster i den sproglige variation, hverken på det individuelle eller kollektive plan. Men de sproglige særtræk er med til at konstituere den selvstændige danske varietet sydslesvigsk. Den kan betegnes som et grænseregionalt mindretalssprog. Det grænseregionale ligger i at mindretalssproget figurerer som officielt nationalsprog på den anden side af grænsen. Dansk forekommer således på begge sider af grænsen og dermed i hele grænseregionen. Og det er et mindretalssprog fordi det er et fælles sprog for en gruppe og et andet sprog end det som almindeligvis bruges i samfundet gruppen lever i, nemlig det officielle flertalssprog. Dertil kommer at kontakten med flertalssproget giver særtræk i mindretalssproget.

Sprogbrugen i foreningslivet

Deltagerobservation og interview inden for skoleelevernes netværk uden for skolen viste at sydslesvigsk er udbredt hvor dansk har høj status. Men det danske sprogs status er langt fra højt overalt.

Inden for ungdoms- og idrætsarbejdet ses det samme mønster for sprogbrugen blandt børn og unge i fritidshjem- og klub og blandt aktivitetsudøvere i alle aldre. De taler sjældent dansk indbyrdes. Men de der behersker dansk, taler det med pædagoger og med ledere som instruerer på dansk. I denne kommunikation har dansk en høj status. Ellers har dansk en lav status både på aktivitetsniveau og i instruktionen, også selv om ledere og udøvere har gået i dansk skole. Dog spores en tendens til at dansk har en lidt højere status i individuelle idrætsgrene end i holdsport. Men begge steder findes etsprogede tysktalende deltagere og trænere.

Højeste status har dansk på topplan i sammenslutningen Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger (SDU) som fritidshjem, klubber, idrætsforeninger, spejderne m.m. er organiseret under. Den ønsker at dansk også skal have høj status på aktivitets- og ledelsesniveau i de enkelte foreninger, men nogen tiltag der kan føre til forandring, spores ikke.

I den største kulturforening, Sydslesvigsk Forening (SSF) og de foreninger som er tilsluttet den, hersker en dansk etsprogethedsnorm. Det er således karakteristisk for arrangementerne at rammen er dansksproget, dvs. at der anvendes dansk til indledning og afslutning. Men de behandlede emner kan forelægges på dansk eller tysk. Og deltagerne kan også tale dansk eller tysk med hinanden.

Sprogbrugen på møder i topledelsen er derimod dansk, men i den lokale ledelse kan tysk forekomme. Nogle mener at brugen af tysk truer den ideelle norm, men kulturarbejdet er præget af en pragmatisk holdning. Dansk er et tilbud, og tysk betragtes som et nødvendigt middel i bestræbelserne på at kunne komme til at benytte tilbuddet og leve op til etsprogethedsnormen.

Det kirkelige liv er præget af en lignende norm og holdning til brugen af dansk og tysk. Blandt dem der har deres virke inden for den danske kirke, er det udbredt at betragte tysk som hjælpesprog. Denne funktion har det når dele af gudstjenesten bliver oversat til tysk, eller når dele af de kirkelige handlinger foregår på tysk. Det kan fx være barkedåb eller konfirmation hvor der er etsproget tysktalende familie til stede. I begge tilfælde får alle mulighed for at forstå og modtage kirkens budskab. Dansk er dog hovedsproget og har den højeste status, også i de styrende organer.

Inden for mindretallets social- og sundhedsvæsen har dansk og tysk derimod en ligeværdig status når det gælder kontakten med klienterne. Her gør en tosprogethedsnorm sig gældende. De får tosprogede breve, og det sprog de ønsker på tomandshånd, bliver valgt. Det kan være dansk, men er oftest tysk. Dansk bruges derimod blandt de ansatte i Sundhedstjenesten. Denne

interne kommunikation er underlagt en etsprogethedsnorm, og dansk har høj status.

Det politiske liv i Sydslesvigs Vælgerforening, som på tysk forkortes SSW, er præget af en tosprogethedsnorm. Øverst i ledelsesstrukturen lever man op til idealet. Men tosprogetheden kan vige til fordel for tysk etsprogethed på lokalniveau. Tysk er også normen i det politiske arbejde i det tyske samfund.

Det danske sprogs funktionsområder

Det er således hovedsagelig blandt de ansatte på job i mindretallet og så inden for undervisning, fritidsordninger og øverst i ledelsesstrukturen at dansk har sine funktionsområder. Der har sproget en høj status. Ønsker man at øve indflydelse inden for de områder, må man beherske dansk. De dansktalende spiller den afgørende rolle og bestemmer det meste.

Dansk har derimod næsten ingen funktionsområder og status i privatlivet. Sådan forholder det sig også i kommunikationen på tomandshånd mellem ikke-professionelle dansktalende i mindretallets offentlige rum. Det skyldes at de fleste der kan dansk, har tilegnet sig det som mindretals-andetsprog inden for mindretallets institutioner og foreninger. Og det er kun knyttet til dem. At føle sig dansk er altså ikke ensbetydende med dansk sprogbrug i alle situationer inden for mindretallet. Man kan godt være dansksindet og tale tysk.

Beherskelse og brug af dansk er således heller ikke forudsætninger for at blive eller være medlem af mindretallet eller frivillig leder i dets foreninger. Kun Dansk Skoleforening stiller krav om at forældre der ønsker deres børn optaget i børnehaver og skoler, skal skrive under på at de selv vil tilegne sig det danske sprog. Den hylder dermed ikke det statsanerkendte sindelagsprincip som blev fastlagt i Bonn-erklæringen, og som ingen krav indeholder om beherskelse af dansk sprog.

National og etnisk identitet

Studenterne fra det danske mindretalsgymnasium Duborg-Skolen har dansk studentehue og bluser med tysk og dansk tekst: ABI og STUDENT.

De tosprogede elever i sjette klasse behersker dansk og bruger det i skolen, men til gengæld føler de sig ikke allesammen danske. Børn af tilflyttere fra Danmark gør, og mange børn af forældre med dansk skolegang føler at de er lidt danske. Men børn hvis forældre har gået i tysk skole, føler sig som regel tyske. Man kan altså godt tale dansk uden at føle sig dansk.

De tosprogede unge og voksne som er aktive i det danske foreningsliv, giver udtryk for at de føler sig danske eller overvejende danske. De føler sig hjemme i de sociale relationer som mindretallet er rammen om, og de har en etnisk og en national dansk identitet.

Nogle af dem som indgår i mindretallets fællesskab, føler sig tillige hjemme i sociale relationer som flertallet er rammen om. Det kunne tyde på en transetnisk dansk-tysk identitet med en national dansk overbygning.

Den nationale identitet behøver altså ikke at være sammenfaldende med den etniske identitet. Det gælder også for unge og voksne med dansk skolegang som ikke længere har sociale relationer inden for mindretallet. De mister gradvist

deres etniske danske identitet, men bevarer ofte deres nationale danske identitet som de har tilegnet sig gennem skolens danske nationalkultur og sprog.

Status og sindelag

Analyserne viser således at det danske sprog har en varierende status, og at der er en mangfoldighed af identifikationer. Brugen af dansk er ikke ensbetydende med følelsen af at være dansk. På den anden side er fravælgelsen af dansk og brug af tysk i mindretalsregi ikke nødvendigvis ensbetydende med at man ikke føler sig dansk. Konklusionen er at dansk sprogbrug kan signalisere et tilhørsforhold til det danske mindretal og et dansk sindelag, men det kan det tyske sprog også.

Det er en virkelighed som står i modsætning til den nationale tanke som mange i mindretallet og Danmark værdsætter. For dem er idealet et sprog inden for alle funktionsområder, en nationalkultur og en national identitet og sammenfald mellem dem.

Sprogdebat

Uoverensstemmelsen mellem virkelighed og ideal som analyseresultaterne har bekræftet, har skabt debat blandt de dansksindede i mere end hundrede år. Den er kommet til udtryk i Flensborg Avis lige siden 1870, i øvrigt et dagblad som er skrevet på dansk og på tysk og dermed selv afspejler brugen af de to sprog inden for i mindretallet. Den har imidlertid en redaktionel prioritering af stoffet som viser at dansk har den højeste status i avisen.

Sprogdebatten i Flensborg Avis har primært drejet sig om elevernes sprog i skolen og deres forældres kundskaber i dansk, men også sprogbrugen i foreningerne. En gruppe af debattører går ind for en etsprogethedsnorm med dansk på alle områder, og at dansk sprog, kultur og identitet hænger sammen. Det vil med andre ord sige et sammenfald mellem sprog og national og etnisk identitet og en identitet manifesteret som en national identitet. Det er karakteristisk at flere af dem er tilflyttere fra

Danmark eller bosat der. De definerer mindretallet ud fra deres egen nationale identitet eller selvforståelse fra mindretallets tilhørsland. Et Danmark som er domineret af etsprogethed og dansk som officielt sprog foruden sammenfald mellem etnisk og national identitet.

En anden gruppe har en dobbelt etsprogethedsnorm med dansk i mindretallet og tysk i det tyske samfund. Flere af dem argumenterer for at eleverne skal udvikle dansk-tysk tosprogethed i skolen, og de fleste anser tilegnelsen af dansk som andetsprog for at være en langvarig proces. Så tysk må ind som hjælpesprog. Eleverne og forældrene må derfor tale dansk og tysk i skolen. Endemålet er dog en fordeling af sprogene så dansk bruges i mindretallet og tysk i flertallet. Et sådant sprogsyn afspejler en dansk national identitet der inkluderer en dansk etnisk identitet med åbne grænser mod en tysk etnicitet.

Endelig har en tredje gruppe en tosprogethedsnorm. Ifølge den har dansk og tysk funktionsområder i mindretallet, og hverken sydslesvigsk, kodeskift mellem dansk og tysk og selve brugen af tysk forhindrer en dansk national identitet. Men den nationale identitet er en overbygning på en transetnisk dansk-tysk identitet. Den er udviklet i fællesskaber eller sociale enheder inden for mindretallet og flertallet. Og i gruppen opfatter man sig som dansk, sydslesvigsk eller multikulturel.

En sydslesvigsk sprogmodel

Holdningen til sprognormer og opfattelsen af national og etnisk identitet hos den tredje gruppe i sprogdebatten ligger mest på linje med det billede af virkeligheden de empiriske undersøgelser tegner. Det er som sagt karakteriseret ved en varierende status for det danske sprog og en mangfoldighed af identifikationer.

I mindretallet spores en stigende erkendelse af at den sproglige virkelighed forholder sig sådan. Der spores en udvikling henimod en generel tosprogethedsnorm, ikke bare en som gælder på særlige områder. Og den omfatter det grænse-regionale mindretalssprog sydslesvigsk og så tysk. Denne norm

ser ud til at hænge sammen med udvikling af en transetnisk identitet med en national dansk identifikation, et dansk sindelag.

Med en tosprogethedsnorm og en virkelighed der lever op til normen, kan mindretallet udvikle en sydslesvigsk sprogmodel med en funktionel grænseregional flersprogethed. Sammen eller hver for sig har sprogene eller varieteterne en høj status.

Den dansk-tyske grænseregion har i forvejen en model for hele Europa hvad angår fredelig sameksistens mellem flertal og nationale mindretal. Nu har den også et potentiale med en sydslesvigsk sprogmodel som kan være et forbillede for det flersproglige og multikulturelle Europa der er ved at udvikle sig.

Litteratur

Blå Bog (1995) Duborg-Skolen, Flensborg.

Jacobsen, Birgitte (2000) Danish in Greenland - a new dialect?

Preliminary results from a pilot project. *Odense Working Papers in Language and Communication*, nr.19, 51-62.

- (2003) Colonial Danish *International Journal of the Sociology of language*, 159. Berlin,153-165.

Pedersen, Karen Margrethe (2000) *Dansk sprog i Sydslesvig* 1 og 2. Institut for grænseregionsforskning, Aabenraa.

- (2000) Dansk i Sydslesvig - funktion, status og sprogpolitik. Anne Holmen & J.Normann Jørgensen (red.) *Sprogs status i Danmark i år 2011. Københavnerstudier i tosprogethed*, bind 32, Danmarks pædagogiske Universitet, København, 91-127.

- (2001) Danske med dansk som andetsprog. *Sprogforum*, Nr. 19, *Det mangesprogede Danmark*, 2001, 46-52.

- (2001) Dansk som mindretalsandersprog i sydslesvig. Peter Widell & Mette kunøe (red.) 8. *Møde om Udforskning af Dansk Sprog*. Århus, 200, 269-79

- (2003) Border-region Danish. *International Journal of the Sociology of language*, 159. Berlin, 127-138.

- (2003) *Sprog og sprogkontakt i den dansk-tyske grænseregion - en bibliografi*. Internetpublikation med adr.

http://www.dcbib.dk/dcb/sl_saml/bibliografi_kmp.htm

http://www.dcbib.dk/dcb/sl_saml/bibliografi_kmp.pdf

Quist, Pia (2000) Ny københavnsk "multietnolekt". Om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer. *Danske Talesprog*, bind 1, 143-211.